

dr inż. Anna Maria Rak¹

dr Ewa Mutlan²

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

Przedsiębiorczość rolników indywidualnych w Polsce – stan i kierunki rozwoju

Entrepreneurship of farmers in Poland – the current situation and development trends

Streszczenie: Współcześnie wzrost gospodarczy na obszarach wiejskich w Polsce uzależniony jest w dużym stopniu od rozwoju różnorodnych form przedsiębiorczości. Ze względu na narastające trudności, z którymi borykają się tradycyjne sektory gospodarki wiejskiej, przyszły sukces mieszkańców wsi wiąże się nierozdzielnie z wyszukiwaniem nowych możliwości biznesowych stanowiących dla rolników dodatkowe źródła dochodu, a jednocześnie pozytywnie wpływających na poprawę warunków życia społeczności wiejskich i osiąganie celów rozwoju lokalnego. W niniejszym opracowaniu przedsiębiorczość rolników indywidualnych omówiona została na przykładzie nierolniczej działalności gospodarczej, która odnoszona jest do aktywności bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym, tj. wykorzystującej jego zasoby (siłę roboczą, ziemię, budynki, maszyny). Nie zalicza się do niej działalności innej niż rolnicza, jeżeli z zasobów gospodarstwa do jej prowadzenia wykorzystywana jest tylko i wyłącznie siła robocza. Podstawowym celem opracowania było rozpoznanie skali zjawiska i kierunków rozwoju działalności nierolniczej w Polsce oraz dokonanie charakterystyki gospodarstw rolnych podejmujących tego typu działalność.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, działalność nierolnicza, struktura obszarowa gospodarstw, wielkość ekonomiczna gospodarstwa

Abstract: Currently, the economic growth in rural areas in Poland depends, to a large extent, on the development of various forms of entrepreneurship. Due to the increasing difficulties that the traditional sectors of the rural economy are facing, the future success of rural residents is inextricably linked to the search for new business opportunities. They can constitute an additional source of income for farmers, as well as positively improve the living conditions of the rural population and help achieving local development goals. In this study, entrepreneurship of farmers was discussed on the example of non-agricultural economic activities, which is recognized as directly related to farming, i.e. using its resources (labour, land, buildings, machinery). It does not include any activity other than farming, only when labour is used as the resource of the farm to perform the work. The main objective of the study was to recognize the scale of the phenomenon and directions of development of non-agricultural activity in Poland and make the characteristics of the farms undertaking this type of activity.

Keywords: entrepreneurship, non-agricultural activity, the area structure of farms, economic size of the farm

¹ Anna Maria Rak, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, ul. Konarskiego 2, 08-110 Siedlce, e-mail: arak@uph.edu.pl

² Ewa Mutlan, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, ul. Konarskiego 2, 08-110 Siedlce, e-mail: emutlan@uph.edu.pl

Wstęp

Istotnym przejawem przedsiębiorczych zachowań rolników indywidualnych jest dywersyfikacja działalności gospodarstw rolnych polegająca nie tylko na różnicowaniu produkcji rolniczej, ale również na wykorzystywaniu zasobów ziemi, kapitału i pracy do prowadzenia działalności innej niż rolnicza. W roku 2013 tego typu działalność prowadzona była przez 36.084 gospodarstw, tj. 2,5% ogółu gospodarstw rolnych w Polsce.

Przedsiębiorczość rolników indywidualnych w Polsce ukształtowana została na przestrzeni wieków. Rolnicy zawsze przejawiali bowiem pewne elementy działań charakterystycznych dla przedsiębiorczości, które wynikały ze specyfiki zawodu rolniczego, gospodarstwa rodzinnego i wiejskich społeczności lokalnych. W swojej większości zawsze przejawiali takie cechy, jak: samodzielność, niezależność, stanowczość, pracowitość, a istotne decyzje podejmowali najczęściej w warunkach niepewności. Jednakże w różnych okresach czasu istniały odmienne warunki i możliwości ujawniania się cech i zachowań przedsiębiorczych.³

Rozwój działalności nierolniczej rolników indywidualnych wystąpił na szerszą skalę w latach 90. Było to następstwem dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych kraju, które w konsekwencji doprowadziły do znacznego zubożenia ludności rolniczej oraz nasilania się problemów bezrobocia jawnego i ukrytego. Podejmując próby przeciwdziałania tym zjawiskom, część rolników zdecydowała się na rozszerzenie działalności rolniczej o nowe formy gospodarowania, takie jak: usługi, przetwórstwo, działalność agroturystyczna i inne.

W ujęciu społeczno-ekonomicznym rozwój tego typu działalności stanowi dla podejmujących ją rolników dodatkowe źródło dochodu, a jednocześnie pozytywnie wpływa na poprawę warunków życia mieszkańców wsi i sprzyja osiągnięciu celów rozwoju lokalnego. Umożliwia również pobudzenie aktywności środowisk i stymulowanie współpracy z wykorzystaniem wartości związanych ze specyfiką społeczną, kulturową i przyrodniczą obszarów wiejskich.

W niniejszym opracowaniu pojęcie nierolniczej działalności gospodarczej odnoszone jest do aktywności bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym, tj. wykorzystującej jego zasoby (siłę roboczą, ziemię, budynki, maszyny). Nie zaliczono tutaj działalności innej niż rolnicza, jeżeli z zasobów gospodarstwa do jej prowadzenia wykorzystywana jest tylko i wyłącznie siła robocza. W analizie uwzględniono gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha, tj. gospodarstwa rolne spełniające zapis art. 2 ust. 1 ustawy o podatku rolnym⁴.

Podstawowym celem niniejszego opracowania było rozpoznanie skali zjawiska, kierunków rozwoju oraz podstawowych cech działalności nierolniczej w Polsce. Dla realizacji tak postawionego celu wykorzystane zostały informacje wtórne, tj. dane Głównego Urzędu Statystycznego zestawione w pozycjach: *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2010 r.* i *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*

W opracowaniu informacji wykorzystano metody analizy i indukcji. Analizie poddano zależności pomiędzy rodzajem działalności nierolniczej oraz klasą wiel-

³ I. Sikorska-Wolak, K. Krzyżanowska, *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, [w:] K. Krzyżanowska (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010, s. 46.

⁴ *Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym*, Dz.U. 2013, poz. 1381.

kości ekonomicznej gospodarstw z tego typu działalnością a grupą obszarową gospodarstwa rolnego. Metoda indukcji polegała na wyprowadzeniu uogólnień i wniosków z przeprowadzonych obserwacji.

Rola przedsiębiorczości w rozwoju wsi i rolnictwa

Przedsiębiorczość na terenach wiejskich, utożsamiana z rozwojem różnych form działalności nierolniczej, należy do czynników kształtujących szereg korzyści społecznych i ekonomicznych. Funkcja społeczna przedsiębiorczości polega nie tylko na jej udziale w formowaniu klasy drobnych właścicieli, ale także na łagodzeniu napięć społecznych, frustracji i apatii. Cel ten realizowany jest poprzez wchłanianie części nadwyżek zasobów siły roboczej, kreowanie przedsiębiorczych postaw, wskazywanie szans i możliwości samozatrudnienia, osiągnięcia sukcesu, zmiany statusu społecznego oraz poprawy warunków życia i pracy.

Do korzyści ekonomicznych podejmowania i prowadzenia działalności nierolniczej przez gospodarstwa rolne zalicza się⁵:

- rozszerzenie funkcji gospodarstw rolnych o nowe funkcje (np. przetwórstwo), co zwiększa ich trwałość i odporność na różnego rodzaju zmiany rynkowe;
- wykształcenie lokalnego rynku pracy połączone z racjonalnym wykorzystaniem kapitału;
- tworzenie nowych miejsc pracy w zawodach związanych z otoczeniem rolnictwa, a tym samym ograniczanie poziomu bezrobocia wiejskiego i zmianę struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej;
- zwiększanie poziomu wykorzystania zasobów wytwórczych obszaru wiejskiego, w tym również środowiska i jego walorów krajobrazowych;
- rozwój urządzeń infrastruktury produkcyjnej (np. sieci wodociągowej) i społecznej (w zakresie ochrony zdrowia czy oświaty);
- tworzenie warunków (organizacyjnych i kapitałowych) dla zwiększania konkurencyjności wytwórczej i handlowej społeczności wiejskiej na rynkach zbytu, które sprzyjają powstawaniu powiązań integracyjnych między producentami i przetwórcami, jak również powstawaniu grup producenckich i marketingowych;
- ograniczenie działalności bądź eliminowanie z rynku lokalnego rozbudowanych układów pośrednictwa produktów i usług rolniczych oraz spekulacyjnego kapitału handlowego;
- działanie w środowisku lokalnym i zasilanie podatkami budżetów gminnych, co pozytywnie wpływa na możliwości władz lokalnych w zakresie niezbędnych przedsięwzięć;
- poszukiwanie i wykorzystywanie nisz produkcyjnych, które wzbogacają ofertę handlową na rynku lokalnym i jednocześnie sprzyjają promocji lokalnych

⁵ M. Strużycki, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 88-89; A.M. Rak, *Rola małych firm w rozwiązywaniu problemów bezrobocia wiejskiego*, rozprawa doktorska, Akademia Podlaska, Siedlce 2006, s. 28-29.

obszarów wiejskich, np. wprowadzanie na rynek regionalny, krajowy a nawet międzynarodowy specyficznych dla danego terenu wyrobów.

Stan ilościowy i zróżnicowanie działalności nierolniczej

W Polsce w roku 2013 różnego rodzaju działalność nierolniczą prowadziło 35.614 gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha (2,6% ogółu tego typu gospodarstw). W porównaniu do roku 2010 liczba omawianych gospodarstw zmniejszyła się o 26,1% (tab. 1). Przyczyn tak dużego spadku należy upatrywać przede wszystkim w postępujących zmianach strukturalnych rolnictwa polskiego. Niemniej jednak na uwagę zasługuje malejące tempo spadku liczby tych gospodarstw w stosunku do okresu 2007-2010.

Tab. 1. Gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 1 ha prowadzące działalność nierolniczą w 2010 i 2013 r. wg rodzajów działalności

Wyszczególnienie	2010		2013	
	Liczba gospodarstw	% ogółu gospodarstw z działalnością nierolniczą	Liczba gospodarstw	% ogółu Gospodarstw z działalnością nierolniczą
Gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha ogółem	1480227	-	1391063	-
Gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha prowadzące działalność nierolniczą, w tym w zakresie:	48246	100,0	35614	100,0
- agroturystyki	8061	16,7	8144	22,9
- rękodziela	1017	2,1	2357	6,6
- przetwórstwa produktów rolnych	2748	5,7	2307	6,5
- produkcji energii odnawialnej	219	0,5	219	0,6
- przetwarzania drewna surowego w gospodarstwie	1806	3,7	1700	4,8
- akwakultury	4496	9,3	1364	3,8
- rolnicze prace kontraktowe	5449	11,3	3954	11,1
- nierolnicze prace kontraktowe	2162	4,5	1746	4,9
- leśnictwo	1157	2,4	1065	3,0
- innych działalności	24658	51,1	15781	44,3

* Suma udziału poszczególnych działalności nierolniczych przekracza 100%, co oznacza, że niektóre gospodarstwa prowadziły więcej niż jeden rodzaj działalności.

Źródło: *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2010 r.*, GUS, Warszawa 2011; *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014.

Zarówno w roku 2010, jak i 2013 najbardziej popularną formą działalności nierolniczej była agroturystyka, czyli oferowanie wypoczynku opartego o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym. W strukturze gospodarstw z działalnością nierolniczą wzrost udziału gospodarstw agroturystycznych był najwyższy (6,2 p.p.).

Znaczący wpływ na rozwój działalności agroturystycznej w tym okresie miały środki finansowe dostępne w ramach PROW 2007-2013. Do dnia 31 grudnia 2013 ze środków PROW 2007-2013 zrealizowanych zostało 23,3 tys. projektów dotyczących turystyki wiejskiej i agroturystyki oraz infrastruktury okołoturystycznej. Kwota udzielonej pomocy ogółem wyniosła 3,28 mld zł, natomiast całkowita wartość zrealizowanych inwestycji (suma środków publicznych i środków własnych beneficjentów) osiągnęła wartość 4,3 mld zł. Przeprowadzone inwestycje dotyczyły głównie zakupu wyposażenia kwater oraz urządzeń rekreacyjnych⁶.

W Polsce kwatery agroturystyczne działają głównie na terenach charakteryzujących się znacznymi walorami turystycznymi. Dzięki bogatemu dziedzictwu kulturowemu i przyrodniczemu najczęściej odwiedzane przez turystów są województwa małopolskie i podkarpackie, gdzie funkcjonuje odpowiednio 20,0% i 10,0% zasobów kwater agroturystycznych⁷. Obydwa te województwa odznaczają się jednocześnie szczególnie niekorzystną strukturą obszarową gospodarstw rolnych. Popularnością cieszy się także województwo warmińsko-mazurskie z Krajiną Wielkich Jezior Mazurskich i województwo podlaskie z Puszczą Białowieską.

Polskie gospodarstwa agroturystyczne oferują głównie (w 70,0-80,0%) zakwaterowanie w pokojach gościnnych, w znacznie mniejszym stopniu w samodzielnych mieszkaniach i domach oraz na polach namiotowych. Jeden obiekt agroturystyczny liczy średnio 5 pokoi z 10 miejscami noclegowymi (5 pokoi dwuosobowych). Niemniej jednak oferta wypoczynkowa gospodarstw agroturystycznych obejmuje często dodatkowe usługi oraz zajęcia rekreacyjne i kulturalne: jazdę konną, wędkowanie, zbieranie runa leśnego, warsztaty rękodzielnicze i kulinarne, zwiedzanie okolicznych atrakcji czy uczestniczenie w różnego rodzaju imprezach lokalnych.

Rozwój agroturystyki stanowi istotny kierunek w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych wsi polskiej. Agroturystyka wpływa na całociowy wzrost popytu w miejscowościach turystycznych, podtrzymuje folklor i sprzyja inwestycjom. Stanowi formę działalności przyczyniającą się do rozwoju konkurencyjności oraz ekonomicznego ożywienia terenów wiejskich, co w konsekwencji pozytywnie wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców. Stwarza również warunki do pobudzania aktywności środowisk i stymuluje współpracę, wykorzystując wartości związane ze specyfiką społeczną, kulturową i przyrodniczą wsi.

Wśród działalności nierolniczych stosunkowo duże znaczenie odgrywają rolnicze prace kontraktowe (tab. 1). W obydwu analizowanych latach odsetek gospodarstw prowadzących tego typu działalność utrzymywał się na zbliżonym poziomie (11,3% ogółu gospodarstw z działalnością nierolniczą w roku 2010 i 11,1% w roku 2013). Jest to najczęściej działalność usługowa oparta o wyko-

⁶ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2014, s. 95.

⁷ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 63.

rzystanie własnych maszyn i urządzeń rolniczych, co może świadczyć o tym, że najbardziej niewykorzystanym zasobem obok zasobów ludzkich jest posiadany sprzęt rolniczy.

Nadal słabo spopularyzowanym rodzajem działalności nierolniczej w Polsce prowadzonej z wykorzystaniem zasobów gospodarstwa rolnego pozostaje przetwórstwo produktów rolnych. Krańcowo różnie pod tym względem kształtuje się sytuacja w pozostałych krajach UE, gdzie przetwórstwo stanowi dominujący kierunek dywersyfikacji, rozwijany przez blisko 60,0% gospodarstw.

Struktura obszarowa i wielkość ekonomiczna gospodarstw z działalnością nierolniczą

Analiza gospodarstw rolnych prowadzących działalność nierolniczą według grup obszarowych (tab. 2) wskazuje, że największy ich odsetek to gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha. Najmniejsze obszarowo gospodarstwa rolne najczęściej podejmują działalność w zakresie rękodzieła, przetwórstwa drewna surowego oraz agroturystyki. Jednocześnie odsetek gospodarstw z działalnością nierolniczą w grupie obszarowej powyżej 20 ha jest prawie dwukrotnie wyższy niż dla gospodarstw rolnych ogółem. Do tej grupy obszarowej należy szczególnie dużo gospodarstw zajmujących się rolniczymi pracami kontraktowymi oraz produkcją energii odnawialnej. Największą aktywność pozarolniczą w UE również wykazują gospodarstwa, których powierzchnia nie przekracza 5 ha.

Tab. 2. Struktura obszarowa (%) gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą w 2013 r.

Wyszczególnienie	1-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	pow. 20 ha
Gospodarstwa rolne ogółem	52,6	22,6	10,1	5,0	9,7
Gospodarstwa z działalnością nierolniczą ogółem	43,9	22,0	10,6	5,9	17,6
Agroturystyka	50,6	19,9	8,9	5,9	14,7
Rękodzieło	72,2	15,4	7,8	1,6	3,0
Przetwórstwo produktów rolnych	33,1	27,1	15,4	5,7	18,7
Produkcja energii odnawialnej	25,2	24,4	4,0	9,7	36,7
Przetwórstwo surowego drewna w gospodarstwie	52,1	23,1	9,1	2,9	12,8
Akwakultura	31,4	22,3	11,0	10,3	25,0
Rolnicze prace kontraktowe	15,5	15,5	12,6	12,7	43,7
Nierolnicze prace kontraktowych	40,2	19,2	7,4	7,2	26,0
Leśnictwo	25,2	26,3	20,9	10,2	17,4
Inne działalności	45,9	25,1	10,2	4,4	14,4

Źródło: *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014.

Nieco inaczej kształtuje się sytuacja, jeżeli analizy dokonamy w odniesieniu do poszczególnych grup obszarowych gospodarstw. Udział gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza zwiększał się wraz ze wzrostem

powierzchni użytków rolnych – od 2,1% w grupach obszarowych 0-1 ha i 1-2 ha do 6,5% w grupie 50-100 ha oraz 10,1% w grupie 100 ha i więcej.

Najwyższy odsetek gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza odnotowano w przypadku⁸:

- działalności usługowej z wykorzystaniem własnego sprzętu – w grupie obszarowej 0-1 ha UR (41,2% ogółu gospodarstw tej grupy prowadzących działalność inną niż rolnicza),
- agroturystyki – w grupie obszarowej 1-2 ha (27,5%),
- przetwórstwa produktów rolnych – w grupie obszarowej 10-15 ha (9,5%),
- przetwarzania drewna – w grupie obszarowej 3-5 ha (7,4%),
- rękodziela – w grupie obszarowej 1-2 ha (13,5%),
- akwakultury – w grupie obszarowej 100 ha i więcej (7,5%),
- wytwarzania energii odnawialnej na rynek – w grupie obszarowej 100 ha i więcej (2,0%),
- innych działalności (np. prowadzenie sklepu, w którym są sprzedawane produkty gospodarstwa rolnego) – w grupie obszarowej 0-1 ha (73,5% ogółu gospodarstw tej grupy prowadzących działalność inną niż rolnicza).

Współczesna analiza funkcjonowania gospodarstw rolnych wymaga uwzględnienia ich wielkości ekonomicznej. Jest to wskaźnik określany na podstawie standardowej nadwyżki bezpośredniej (*Standard Gross Margin* – SGM) i stanowi sumę standardowych nadwyżek bezpośrednich wszystkich działalności rolniczych prowadzonych w gospodarstwie. Wyrażany jest w europejskich jednostkach wielkości ESU (*European Size Unit*). Wartość 1 ESU ustalona przez Komisję Europejską wynosi 1200 euro.

Klasyfikacji gospodarstw prowadzących jednocześnie działalność rolniczą i nierolniczą (tab. 3) dokonano według podziału J. Zegara, który wyróżnia⁹:

- gospodarstwa nieżywotne ekonomicznie (do 4 ESU),
- gospodarstwa o słabej żywotności ekonomicznej (4-8 ESU),
- gospodarstwa o średniej żywotności ekonomicznej (8-15 ESU),
- gospodarstwa silnie żywotne ekonomicznie (pow. 15 ESU).

Uwzględniając powyższe kryteria należy stwierdzić, iż największa grupa gospodarstw rolnych ogółem (66,4%), a także łączących działalność rolniczą z nierolniczą (58,7%) należy do nieżywotnych ekonomicznie bądź do gospodarstw o słabej żywotności ekonomicznej. W każdej wyodrębnionej kategorii żywotności gospodarstwa z działalnością nierolniczą przyjmują jednak korzystniejsze wskaźniki struktury wg klas wielkości ekonomicznej w porównaniu z gospodarstwami ogółem.

Najwyższy odsetek gospodarstw rolnych o średniej i wysokiej żywotności ekonomicznej (zdecydowanie przewyższający średnią dla ogółu gospodarstw łączących działalność rolniczą z nierolniczą) odnotowano dla gospodarstw prowadzących działalność w zakresie rolniczych prac kontraktowych, przetwórstwa produktów rolnych oraz nierolniczych prac kontraktowych. Są to jednocześnie gospodarstwa charakteryzujące się korzystniejszą strukturą obszarową niż te, które rozwijają inne rodzaje działalności nierolniczej.

⁸ *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014, s. 77.

⁹ Zegar J., *Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego*, Wydawnictwo IERiGŻ - PIB, Warszawa 2009, s. 112.

Najniższą wielkością ekonomiczną cechowały się gospodarstwa zajmujące się rękodzielnictwem, przetwarzaniem drewna surowego bądź agroturystyką, tj. gospodarstwa o stosunkowo niewielkiej powierzchni użytków rolnych (tab. 2). Można więc sądzić, że to właśnie małe zasoby ziemi i kapitału spowodowały podjęcie działalności nierolniczej bazującej głównie na zasobach ludzkich oraz zasobach przyrodniczo-kulturowych wsi.

Tab. 3. Struktura gospodarstw (%) prowadzących działalność nierolniczą w 2013 r. wg klas wielkości ekonomicznej

Wyszczególnienie	do 4 ESU	4-8 ESU	8-15 ESU	pow. 15 ESU
Gospodarstwa rolne ogółem	48,0	18,4	12,8	20,8
Gospodarstwa z działalnością nierolniczą ogółem	39,6	19,1	13,7	27,6
Agroturystyka	47,7	19,9	12,8	19,6
Rękodzielnictwo	53,3	26,7	10,6	9,4
Przetwórstwo produktów rolnych	12,9	28,3	18,3	40,5
Przetwórstwo surowego drewna w gospodarstwie	50,7	23,7	10,2	15,4
Akwakultura	35,2	18,1	17,2	29,5
Rolnicze prace kontraktowe	17,8	12,0	12,1	58,1
Nierolnicze prace kontraktowe	35,9	16,1	12,6	35,4
Leśnictwo	37,1	19,8	19,4	23,7
Inne działalności	42,8	17,9	14,2	25,1

Źródło: jak w tabeli 2.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza gospodarstw rolnych wykorzystujących zasoby własne w działalności nierolniczej pozwala na sformułowanie następujących stwierdzeń i wniosków:

1. W roku 2013 działalność nierolniczą prowadziło łącznie 35.614 gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha (2,5% ogółu tego typu gospodarstw). W porównaniu do roku 2010 liczba omawianych gospodarstw zmniejszyła się o 26,1%. Przyczyn spadku upatruje się przede wszystkim w postępujących zmianach strukturalnych rolnictwa polskiego.
2. Wśród działalności nierolniczych dominującą rolę pełni agroturystyka, wykorzystująca przede wszystkim zasoby ludzkie gospodarstw oraz walory przyrodniczo-kulturowe obszarów wiejskich. Stosunkowo słabo spopularyzowanym rodzajem działalności nierolniczej w Polsce w porównaniu z danymi dla UE pozostaje przetwórstwo produktów rolnych.
3. W świetle przeprowadzonej analizy można stwierdzić, iż działalność nierolnicza stanowi ważny element funkcjonowania małych obszarowo gospodarstw (do 5 ha), i to zarówno w Polsce, jak i całej UE. Jedynie kontraktowe prace rolnicze (działalność usługowa oparta o wykorzystanie własnych maszyn

- i urzędzeń rolniczych) oraz wytwarzanie energii odnawialnej pozostają domena gospodarstw o powierzchni powyżej 20 ha.
4. W strukturze gospodarstw prowadzących działalność nierolniczą dominują gospodarstwa nieżywotne ekonomicznie oraz o słabej żywotności ekonomicznej. Najniższą wielkością ekonomiczną cechują się gospodarstwa zajmujące się rękodziełem, przetwarzaniem drewna surowego bądź agroturystyką, tj. gospodarstwa o stosunkowo niewielkiej powierzchni użytków rolnych, dla których dochód z działalności nierolniczej stanowi istotne uzupełnienie dochodu rolniczego.

Bibliografia

- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2010 r.*, GUS, Warszawa 2011.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014.
- Rak A.M., *Rola małych firm w rozwiązywaniu problemów bezrobocia wiejskiego*, rozprawa doktorska, Akademia Podlaska, Siedlce 2006.
- Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012.
- Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2014.
- Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K., *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, [w:] K. Krzyżanowska (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010.
- Strużycki M., *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
- Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym*, Dz.U. 2013, poz. 1381.
- Zegar J., *Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego*, Wydawnictwo IERiGŻ - PIB, Warszawa 2009.